

פרופ' תקוה סימון פרימר-קנסקי (1943–2006)

יעקב חיים (ג'פרי) טיגאי

תקוה סימון פרימר-קנסקי, פרופסור לתנ"ך ולתולדות היהדות בפקולטה למדעי הדתות באוניברסיטת שיקגו, נפטרה ב-31 באוגוסט 2006 אחרי ארבע שנות מאבק במחלת הסרטן. בת 62 הייתה במותה. פרימר-קנסקי השאירה אחריה את בעלה, הרב אלן קנסקי, אחרי 31 שנות נישואים, את בתה, מאירה קנסקי, דוקטורנטית בפקולטה למדעי הדתות באוניברסיטת שיקגו, ואת בנה, איתן קנסקי, דוקטורנט בספרות עברית באוניברסיטת הרוורד.

על מותה של תקוה אבלים לא רק בני משפחתה, אלא כל אלה שהכירו אותה, ולמדו ממנה, כמורה, מרצה, סופרת, ועמיתה. למעשה, חוג אוהביה ומוקיריה

רחב עוד יותר: בני קהילתו של בעלה בוילמט, אילינוי, תלמידיה ועמיתה באוניברסיטת שיקגו ובמוסדות אחרים שלימדה בהם בארצות הברית ובישראל, עמיתים נוצרים מפעולותיה הבין-דתיות, וקהל קוראים רחב של ספריה ומאמריה, מלומדים והדיוטות כאחד.

תקוה סיימה את לימודי התואר הראשון בהיסטוריה של המזרח הקדום ב-City College of New York בשנת 1965, ובאותה שנה קיבלה תואר ראשון נוסף (B.H.L.) בספרות עברית, בתנ"ך ובתלמוד בבית המדרש לרבנים באמריקה. היא סיימה את לימודי התואר השני (M.A.) בלשונות שמיות מערביות באוניברסיטת ייל בשנת 1967, וקיבלה דוקטורט באשורולוגיה ובשומרולוגיה באוניברסיטת ייל בשנת 1977. בתחילה לימדה באוניברסיטת

[שנתנו לחקר המקרא והמזרח הקדום, יז (תשס"ז)]

וויין סטייט בדטרויט, אחר כך ב־Reconstructionist Rabbinical College בפילדלפיה, ועד יום מותה בטרם עת באוניברסיטת שיקגו. כמו כן הייתה מרצה אורחת באוניברסיטת מישיגן, בבית המדרש לרבנים באמריקה, ובאוניברסיטת בן־גוריון בנגב.

לראשונה פגשתי את תקוה בתחילת שנות השישים, כאשר שנינו למדנו לתואר ראשון בבית המדרש לרבנים באמריקה בניו יורק. בשנים הבאות למדנו יחד לתואר שלישי באוניברסיטת ייל, ולאחר מכן היינו שנים ארוכות עמיתים במקצוע וגם ידידים. ברגע הפגישה שלנו, בשיעור של יוחנן מופס, לימים אחד המורים הדגולים בסגל בית המדרש לרבנים, היה ברור לי שתקוה היא תלמידה מבריקה ונלהבת. חריפותו של מופס, אהבתו לתנ"ך ולהיטותו ללמוד לשונות עתיקות דבקו בתקוה ושימשו כל חייה מופת להתלהבות מדעית ולמחקר בלשני וטקסטואלי. השפעתו עליה הייתה כה רבה, עד שכעבור שנים הקדישה לו את אחד מספריה. לאחר שהלשון העברית כבר הייתה שגורה בפה, רכשה תקוה שליטה בלשונות הארמית, האכדית והשומרית, ובלשונות עתיקות נוספות. בשנות לימודיה בייל ובשנה שלמדה ב־Pontifical Biblical Institute ברומא נחשפה תקוה לרבים מן ה'מי ומי' בחקר התנ"ך, המזרח התיכון הקדום והיהדות. רצוני לנקוב בשמותיהם מפני שהם נחשבו בעיניה עד מאוד: יוחנן מופס, ח"א גינזברג, שלום פאול, משה הלד, אברהם הלוקין, אברהם הולץ ויואל קרמר בבית המדרש לרבנים בניו יורק; פרנץ רוזנטל, מרווין פופ, יעקב פינקלשטיין וויליאם האלו באוניברסיטת ייל; ובתקופה שלאחר לימודי הדוקטורט, משה גרינברג באוניברסיטה העברית בירושלים, ותורקילד יקובסן באוניברסיטת הרוורד. בהדרכתם התעמקה תקוה בתרבות ישראל הקדומה ובתרבויות מסופוטמיה, נוסף על עניינה בכל תחומי היהדות. בסופו של דבר התמקדה בתחומי המשפט, הדת והספרות. נושא עבודת הדוקטור שלה היה מבחן הייסורים במזרח התיכון הקדום. לאחר מכן התחילה לפרסם בעקבות שורה של מאמרים וספרים על מסופוטמיה הקדומה, על התנ"ך ועל תאולוגיה יהודית. אחד האהובים עליי הוא מחקרה המעמיק על סיפורי המבול בתנ"ך ובספרות המסופוטמית, שהטלתי על תלמידי לקרוא במשך שנים רבות.

כהוקרה על מחקרה זכתה תקוה בפרסים יוקרתיים. לאחר הדוקטורט קיבלה מענקי מחקר, ובשנים האחרונות זכתה ב־Koret Jewish Book Award וגם ב־National Jewish Book Award על ספרה *Reading the Women of the Bible*. בשנת 2006 יצא לאור אוסף מאמריה, *Studies in Bible and Feminist Criticism* בסדרה Scholar of Distinction של ה־Jewish Publication Society. מלומד אחד כתב לי ששבוע לפני פטירתה של תקוה עיין בספר זה בניסיון להגדיר 'מהי התאולוגיה של התנ"ך בעיני פרימר־קנסקי', ועמד לשלוח אליה טיוטה כדי לברר אם אכן קלע למטרה.

חיבוריה הידועים ביותר של תקוה הם שני ספריה ה'פמיניסטיים', *In the Wake of the Goddesses: Women, Culture, and the Biblical Transformation of Pagan Myth* (1992) ו־*Reading the Women of the Bible: A New Interpretation of Their Story* (2002)

בזכות בקיאותה ומחקרה הקפדני, הספר הראשון הוא, לדעת סטיבן גלר, 'קרוב לוודאי הסקירה העובדתית הטובה ביותר על הדת השומרית-אכדית שבנמצא היום'.¹ בספר זה תקוה בודקת מה קורה בתנ"ך לתפקידים שהיו שייכים בעבר לאלות בדת מסופוטמיה. היא טוענת ש'העדרן של אלות בתנ"ך חולל שינויים מהותיים באופן שהתנ"ך מתייחס אל האנושות, אל התרבות, אל החברה ואל הטבע'. אלוהים לקח את רוב תפקידיהן של האלות, ובכלל זה שליטה בפיריון, ולכן הוא ניטרלי במיניותו: אלוהים הוא חסר מין; הוא זכר רק בדקדוק ובמטפורה, אבל לא בעצם המגדר שלו. ובמקביל גם מושג האנושות בתנ"ך נשגב ממגדר. אחת התובנות המובהקות של תקוה היא שהתנ"ך אינו מתייחס לגברים ולנשים כשונים במהותם. אמנם אין הם שווים מבחינה חברתית והנשים כנועות, אבל בשום אופן אין הן נחותות מבחינה אינטלקטואלית או רוחנית'. אין בתנ"ך שנאת נשים או מושגים כגון ערמה נשית ומאבק בין המינים. וכאשר מוצאים מושגים כאלה ביהדות, מדובר לדעת תקוה במושגים יווניים שחדרו אליה בתקופה ההלניסטית. היא ראתה בהערכה החיובית של התנ"ך לנשים אחת ממעלותיו של המונותאיזם, ולדעתה האתגר לשוב אל החזון נטול המגדר הזה הוא אחת ממטרות המונותאיזם, שטרם הושגו. אך היא מעירה גם על התוצאות השליליות של הסרת המגדר מן האלוהות, בפרט העובדה שלתנ"ך, וליהדות ולנצרות באופן כללי, יש מעט מאוד תובנות על נושאים חשובים כגון מיניות ופיריון אנושיים. ואכן, רצונה לגשר על הפער הזה היה אחד המניעים לכתיבת ספרה *Motherprayer: The Pregnant Woman's Spiritual Companion* (1995). זוהי אנתולוגיה מופלאה של תפילות לא ידועות, מדיטציות והרהורים על כל ההיבטים של חיי הפיריון של האישה, שנשאבו מהמזרח התיכון הקדום, ממקורות יהודיים ונוצריים.

בספרה של תקוה *Reading the Women of the Bible* יש מבט מעמיק על יותר מעשרים סיפורים תנ"כיים על נשים. בספר משובצות תובנות מעולות, רבות מספור, המשקפות את חריפותה הבין-תחומית של תקוה בלשון, בהיסטוריה, בביקורת ספרות ובפסיכולוגיה, אבל המאפיין הבולט ביותר של הספר הוא המתודולוגיה שלו ונקודת המבט הייחודית שלו. את המחקר הספרותי המודרני, ובכלל זה את המחקר הפמיניסטי, מאפיינת לעתים 'הרמנויטיקה של חשד', פרשנות אשר לפיה כוונותיהם של מחברים בכל הדורות הן לא טהורות ומשרתות סדר יום פוליטי. חלק מהמחקר הפמיניסטי העכשווי כתוב לא פעם במידה רבה של זעם. לא כן גישתה של תקוה, אף על פי שהיא לא שללה לגמרי את ערכה של הגישה הזאת. היא עמדה על כך שאם נספר את סיפורי התנ"ך על נשים בלי לציין את המערכת החברתית (הלא שוויונית) הנותנת להם ערך סמלי, ובלי לציין שהם חסרי שוויון, אנו מסייעים בלי משים להנציח את המערכת המעוותת שנוקט התנ"ך. אבל תקוה, שהייתה אהבת מושבעת של התנ"ך לא פחות משהייתה פמיניסטית, הוסיפה להרמנויטיקה

1 S.A. Geller, 'Goddesses and Women in Biblical Religion', *Prooftexts*, 13 (1983), p. 295

4] יעקב חיים (ג'פרי) טיגאי

של החשד 'הרמנויטיקה של חסד' משלה – שיטה פרשנית המכירה בהגינותם הבסיסית של מחברי התנ"ך ובכוונותיהם הטובות (שם, עמ' 353). ברשימת ביקורת על ספר זה סוון גראהם מציינת את הנימה הפייסנית ונטולת הזעם של תקוה, 'בין שהיא מהללת את נשות התנ"ך כמושיעות את ישראל, בין שהיא מקוננת על נשים שנפלו קרבן לאלימות של אנשים אחרים, זהו ספר המאפשר לקוראים לנווט בטקסטים האלימים ומלאי האימה ביותר בתנ"ך ולהיות משוחררים מאחיזות החנק של הזעם'.²

גישה פייסנית זו תואמת את אופייה של תקוה, אשר גישה לחיים ולאנשים הייתה חיובית, והיה נדיר לשמוע מפיה התבטאות של כעס, אפילו על דברים שעוררו בה מורת רוח. אין ספק שגישה זו עזרה לה בשנותיה האחרונות. למרות מחלתה האנושה היא הוסיפה לעבוד בקצב מרשים אפילו לאדם בריא. היא המשיכה להורות, להשתתף בכנסים מדעיים, ואף השלימה פרסומים שונים, בהם שני ספריה האחרונים: *Reading the Women of the Bible*, ו'*Studies in Bible and Feminist Criticism*. חודש אחד בלבד לפני מותה שוחחנו ארוכות על אחד מרעיונותיה על ספר בראשית, אולי הספר האהוב עליה ביותר בתנ"ך, שחשבה לכתוב עליו מיוגרפיה.

מותה של חוקרת מבריקה כתקוה, שניחנה בעומק, היקף ודמיון הוא אבדה לכל תחומי המחקר שהיא עסקה בהם. אך כפי שאמרתי בפתח דבריי, האבדה אינה מצמצמת לעולם המחקר. לתקוה היה דחף עמוק לכתוב למען קוראים שאינם נמנים דווקא עם עמיתים אקדמאים. בספרה *Studies in Bible and Feminist Criticism* היא מסבירה: 'כשאני לומדת את התנ"ך [...] אני מודעת [...] להשפעתם האפשרית של מחקריי על אנשים, על התהפוכות שהם אולי יגרמו ביהדות [...] ובחיייהם הרוחניים של אנשים שאולי אפילו לא ישמעו את שמי לעולם' (עמ' xx–xxi).

האבל שלנו מתעצם משום שתקוה השאירה רשימה ארוכה של מחקרים שהתכוונה לפרסם. היא יכלה ללמד אותנו עוד רבות. לנו, שהכרנו אותה ושהייתה יקרה ללבנו, האבדה עמוקה ואישית יותר, ותשאיר פער בחיינו. אומרים שרכישת ידידים ותיקים היא משימה בלתי-אפשרית. הכרתי את תקוה יותר מ-45 שנה, וקיוויתי לזכות להכיר אותה עוד שנים רבות. יהי זכרה ברוך.

S. Graham, *Journal of Hebrew Scriptures*, 4 (2002–2003) (Book Review article), <http://www.arts.ualberta.ca/JHS/reviews/review097/html>